

ประวัติศาสตร์ทางการของปราสาทพนมรุ้ง ที่คนท้องถิ่นไม่รับรู้¹

Unacknowledged History of Phnom Rung Sanctuary in Local Communities

เบญจวรรณ นาราสาจ² / Benjawan Narasaj

Khon Kaen University benatkk55@gmail.com

บทคัดย่อ

จากการศึกษาชุดความหมายเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งที่รับรู้กันแพร่หลายในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีหลายชุดเรื่องราวและแหล่งที่มา ผู้วิจัยพบว่าประวัติศาสตร์ทางการที่ผลิตโดยกรมศิลปากรบนพื้นฐานองค์ความรู้ทางวิชาการเป็นชุดความหมายหลักที่ได้รับการยึดถือมากที่สุด แต่ประเด็นสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่ผู้สร้างปราสาทพนมรุ้งคือนเรนทราทิตย์ กลับไม่เป็นที่ยอมรับอย่างจริงจังของคนในชุมชนท้องถิ่น และจากการวิเคราะห์เชิงวาทกรรมตามข้อเสนอของสมิธ โดยจำแนกเป็น 2 กลุ่ม คือ วาทกรรมผู้เชี่ยวชาญ กับวาทกรรมประชานิยม พบว่า การไม่รับรู้ดังกล่าวเป็นผลมาจากพลังที่เหนือกว่าของวาทกรรมประชานิยม ที่อ้างอิงกรอบความรู้ว่าด้วยเมืองในอีสานเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรเมืองพระนครตามวาทกรรมโบราณสถานกัมพูชา ขณะที่วาทกรรมโบราณสถานในประเทศไทยที่เป็นองค์ความรู้ของผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้สถาปนากรอบความรู้ใหม่ว่าด้วยเมืองในอีสานภายใต้โครงสร้างการเมืองแบบมณฑล (Mandala) แต่ไม่ได้สานต่อการผลิตองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องให้เอื้อต่อการทำความเข้าใจของคนทั่วไปที่มีผู้ใช้ผู้เชี่ยวชาญคนท้องถิ่นจึงไม่สามารถเข้าใจและเลือกที่จะปฏิเสธประวัติศาสตร์ทางการดังกล่าว

คำสำคัญ: ปราสาทพนมรุ้ง วาทกรรมโบราณสถานเขมรในไทย มรดกอารยธรรมเขมร

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก หลักสูตรสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ในโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก (คปก.)

² นักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และนักวิจัยศูนย์วิจัยพหุศาสตร์สังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Abstract

This study concerns Phanom Rung sanctuary and the discussion of its origins which are widespread throughout the local communities. Though there are various versions of the sanctuary's background, the most widely-accepted one is the formal history promoted by the Fine Arts Department of Thailand (FAD), which is based on archaeological knowledge. However, the story of Narendraditya as the sanctuary's creator, which the FAD promotes, seems strange to local people who fail to acknowledge it as a part of Phanom Rung history. By Foucaultian discourse analysis, I follow Smith's argument concerning authorized heritage discourse (AHD) which can be classified as "professional discourse" and "popular discourse". In the case of local people at Phanom Rung, I found their rejection of Narendraditya is based on the contrasting epistemes of professional and popular discourse. While the latter is influenced by the Cambodian monument discourse, professional discourse has created a different scenario but has failed to provide enough background information for local people to accept it as credible.

Keywords: Phanom Rung sanctuary, Khmer monument discourse in Thailand, Khmer heritage

ปราสาทพนมรุ้งเป็นกลุ่มสถาปัตยกรรมโบราณหนึ่งในอารยธรรมเขมรยุคเมืองพระนคร ที่ได้รับการอธิบายตามองค์ความรู้โบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะว่า สร้างเพื่อเป็นเทวาลัยบูชาพระศิวะ ตามศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย มีการสร้างองค์ประกอบส่วนต่างๆ หลายสมัยในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-18 โดยมีแผนผังเป็นแนวเส้นตรงจากเชิงเขาทางทิศตะวันออกเฉียงขึ้นสู่อยอดเขา อันเป็นที่ตั้งของปราสาทประธาน (กรมศิลปากร, 2531: 20) ปราสาทพนมรุ้งได้รับการยึดถือเป็นสัญลักษณ์สำคัญของจังหวัดบุรีรัมย์ ดังมีการเลือกใช้เป็นภาพหลักในตราประจำจังหวัด³ และ

³ คำอธิบายภาพตราประจำจังหวัดบุรีรัมย์คือ "ปราสาทหินคือปราสาทเขาพนมรุ้ง ซึ่งมีกำแพงล้อมรอบภายในเป็นห้องพระโรง มีเทวสถานและรอยพระพุทธรูปจำลองประดิษฐานอยู่บนยอดเขาแห่งนี้ด้วยภาพเทวดาร่ายรำหมายถึงดินแดนแห่งเทพเจ้าผู้สร้างผู้ปราบยุคเข็ญและผู้ประสพามุข ทำร้ายรำหมายถึงความสำราญ ชื่นชมยินดี ซึ่งตรงกับการออกเสียงพยางค์สุดท้ายของชื่อจังหวัด" (จังหวัดบุรีรัมย์, 2536 : รองปกใน)

มีการจัดงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งเป็นงานใหญ่ประจำปีของจังหวัด เช่นเดียวกับผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเชิงเขาพนมรุ้งที่ยึดถือปราสาทพนมรุ้งเป็นศูนย์กลางความศรัทธาของท้องถิ่นมาตั้งแต่ก่อนการบูรณะของกรมศิลปากรที่เริ่มในปี พ.ศ.2514

จากการศึกษาชุดความหมายว่าด้วยปราสาทพนมรุ้งที่รับรู้กันแพร่หลายในชุมชนท้องถิ่นเชิงเขาพนมรุ้ง ผู้วิจัยพบว่า มีหลายชุดเรื่องราวและแหล่งที่มา (เบญจวรรณ นาราสาจจ์, 2555: 16-21) แต่องค์ความรู้ทางวิชาการที่ผลิตโดยกรมศิลปากรนับเป็นชุดความหมายหลักที่ได้รับการยึดถือมากที่สุด โดยถือเป็นประวัติศาสตร์ทางการ ที่ได้รับการนำเสนอซ้ำทั้งในรูปแบบข้อมูลประชาสัมพันธ์ทั่วไป และการนำไปใช้เป็นภูมิหลังของการจัดขบวนแห่ประกอบงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งกับการจัดแสดงแสงเสียงในงานเดียวกัน ซึ่งเป็นงานประจำปีที่มีคนท้องถิ่นจำนวนมากเข้าร่วม เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นที่ยอมรับอย่างมากจนคนในชุมชนท้องถิ่นยอมลด-เลิกการเล่าสืบต่อด้านพื้นที่เคยเป็นแหล่งหลักของคำอธิบายปราสาทพนมรุ้ง อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญที่สุดอย่างคือผู้สร้างปราสาทพนมรุ้งกลับไม่เป็นที่ยอมรับอย่างจริงจัง ทั้งที่มีหลักฐานจากจารึกและไม่เคยมีข้อโต้แย้งให้เป็นอย่างอื่นนับจากที่กรมศิลปากรได้นำเสนอคำอธิบายในรูปของหนังสือที่จัดพิมพ์ปี พ.ศ.2531 และเคยเป็นสิ่งที่ผู้ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ช่วยสร้างเสริมความเป็นไทยให้กับมรดกเขมรในดินแดนไทย (Peleggi, 2002: 53)

เพื่อทำความเข้าใจสาเหตุของการไม่ยอมรับองค์ความรู้ดังกล่าว ผู้วิจัยอาศัยแนวทางการวิเคราะห์เชิงวาทกรรมของฟูโกต์ (Michel Foucault, 1926-1984) ซึ่งศึกษาวาทกรรมในลักษณะของพื้นที่ความรู้หรือความคิดทางสังคมภายในขอบเขตของตัวความรู้หรือความคิดนั้นเองภายในระยะเวลาหนึ่งของประวัติศาสตร์ อันเป็นระบบและกระบวนการในการผลิตสร้างอัตลักษณ์และความหมายให้กับสิ่งต่างๆ ในสังคม รวมถึงตรึงสิ่งที่สร้างขึ้นนั้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของสังคมในวงกว้าง (Foucault, 1991: 55) หรือกล่าวอีกนัยคือ เป็นกรอบกำกับการรับรู้ของผู้คนว่าสิ่งใดคือความรู้หรือความจริงนั่นเอง โดยเนื้อหาภายในกรอบนั้นอาจมีหลากหลายคล้ายคลึง แตกต่างหรือแม้แต่ขัดแย้งกันเอง แต่มีสิ่งหนึ่งร่วมกันนั่นคือกรอบความรู้ (episteme) ซึ่งเป็นลักษณะของหลักการจัดระเบียบ (organizing principle)

ของสิ่งต่างๆ ว่าสิ่งใดอยู่ในประเภทใด แต่ละสิ่งสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างไรบ้าง จนเกิดการรับรู้ถึงหลักเกณฑ์ที่ใช้โดยปราศจากการนิยามหรือระบุไว้อย่างชัดเจนในลักษณะของทฤษฎี ทว่ากระจายอยู่ทั่วไปในเนื้อหาของวาทกรรมนั้น (Foucault, 1991: 55) ซึ่งในสังคมสมัยใหม่ มีองค์ความรู้ของสาขาวิชาโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะเป็นกรอบความรู้หลักของการอธิบายมรดกโบราณ หรือที่สมิธ (Laurajane Smith) เรียกว่า วาทกรรมมรดกที่มีอำนาจ (authorized heritage discourse -AHD) และเสนอว่า องค์ความรู้/ วาทกรรมดังกล่าวมีบทบาทหลักในการสร้างข้อเสนอกเกี่ยวกับอดีตของสังคม และเป็นส่วนรองรับกฎระเบียบของรัฐ (Smith, 2007: 6) ขณะเดียวกันได้ถูกนำไปใช้ในกรอบทางสังคมและการเมือง จนมีชีวิตของมันเองนอกขอบเขตวิชาการและส่งผลกระทบต่อชุมชน/สังคมในการรับรู้อดีตของตัวเอง และ/หรืออดีตที่ถูกรับรู้โดยผู้อื่น อันเป็นผลสืบเนื่องทางสังคมวัฒนธรรมและการเมืองสำหรับชุมชน (Smith, 2007: 7) ด้วยเหตุนี้ เมื่อพิจารณาการประกอบสร้างองค์ความรู้และแนวทางปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับอดีตและมรดกในฐานะวาทกรรม จึงอาจจำแนกเป็น 2 กลุ่มคือ วาทกรรมผู้เชี่ยวชาญ (professional discourse) กับ วาทกรรมประชานิยม (popular discourse) ซึ่งอย่างแรกมักมีอิทธิพลต่ออย่างหลัง แต่วาทกรรมประชานิยมอาจไม่ใช้การย่อส่วนวาทกรรมผู้เชี่ยวชาญ และอาจมีส่วนที่ท้าทายต่อวาทกรรมผู้เชี่ยวชาญได้ (Smith, 2007: 7)

โดยในที่นี้จะได้พิจารณาประวัติศาสตร์ทางการของปราสาทพนมรุ้งที่รับรู้กันในชุมชนที่ศึกษาในฐานะวาทกรรมประชานิยม จากการสืบค้นเอกสารสิ่งพิมพ์ที่จัดทำโดยหน่วยงาน/บุคคลในท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์ และการสัมภาษณ์เชิงลึกในผู้คนในชุมชน 2 แห่งที่ใกล้ชิดปราสาทพนมรุ้งมากที่สุด ได้แก่ ชุมชนตาเป๊ก ต.ตาเป๊ก อ.เฉลิมพระเกียรติ (เดิมเป็นอำเภอนางรอง) และชุมชนบุ ต.จรเข้มาก อ.ประโคนชัย รวมถึงกลุ่มผู้เกี่ยวข้องในการจัดงานประจำปีของปราสาทพนมรุ้งระหว่างพ.ศ.2554-2556 เป็นสำคัญ และนำเสนอให้เห็นความแตกต่างของกรอบความรู้ตามประวัติศาสตร์ทางการว่าด้วยนเรนทราทิตย์ กับกรอบความรู้ตามวาทกรรมประชานิยมที่คนท้องถิ่นยึดถือ ภายใต้อิทธิพลขององค์ความรู้ว่าด้วยโบราณสถานกัมพูชา ที่ริเริ่มโดยนักวิชาการฝรั่งเศส กับองค์ความรู้ว่าด้วยโบราณ

สถานเขมรในไทยที่ริเริ่มโดยชนชั้นนำสยามและสืบทอดสู่กลุ่มผู้เชี่ยวชาญกรมศิลปากร ดังนี้

นเรนทราทิตย์ในประวัติศาสตร์ทางการของปราสาทพนมรุ้ง

จากหนังสือ*ปราสาทพนมรุ้ง* จัดพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2531 เนื่องในพิธีเปิดอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง จากนั้นจึงได้รับการตีพิมพ์ซ้ำอีกหลายครั้งและยังคงเป็นหนังสือเล่มหลักที่นำเสนอองค์ความรู้ของกรมศิลปากรเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งมาจนปัจจุบัน มีการนำเสนอชื่อผู้สร้างปราสาทพนมรุ้งในส่วนของปราสาทประธานซึ่งเป็นสิ่งปลูกสร้างที่มีขนาดใหญ่และเป็นจุดศูนย์กลางของกลุ่มสิ่งก่อสร้างที่ถูกเรียกรวมกันว่าปราสาทพนมรุ้งว่า เป็นนเรนทราทิตย์ แห่งราชวงศ์มหิธรปุระและเป็นญาติสนิทของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 กษัตริย์แห่งเมืองพระนครในช่วงนั้น โดยราชวงศ์มหิธรปุระครอบครองดินแดนที่มีเทวสถานบนเขาพนมรุ้งเป็นศูนย์กลางมาแต่เดิม และนเรนทราทิตย์ ยังได้ร่วมทำสงครามกับพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 จนได้รับความดีความชอบให้ปกครองแผ่นดินที่ยึดมาได้(เพิ่มจากเมืองในอำนาจของราชวงศ์มหิธรปุระ)ด้วย และในช่วงท้ายของชีวิตได้ออกบวชบำเพ็ญพรตเป็นฤๅษีพร้อมกับดำรงสถานะผู้ปกครองเมืองด้วย (กรมศิลปากร, 2531: 90-94)

คำอธิบายดังกล่าวอยู่บนพื้นฐานความเข้าใจว่า อาณาจักรเมืองพระนครมิได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบรัฐรวมศูนย์ แต่มีรัฐหลายรัฐ เป็นญาติกันบ้าง ไม่เป็นบ้าง อยู่รวมๆ กัน โดยมีรัฐอิสระบางรัฐที่อยู่ในดินแดนอีสานของประเทศไทยปัจจุบัน ซึ่งพนมรุ้งเป็นหนึ่งในรัฐอิสระดังกล่าวและผู้ปกครองมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกษัตริย์เมืองพระนคร (เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ, 2521: 152) หรือกล่าวได้ว่า ในสมัยเขมรโบราณ ดินแดนอีสานเป็นที่ตั้งเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งมีผู้ปกครองเป็นอิสระจากกษัตริย์เมืองพระนคร (ในบางช่วงเวลา) ไม่ได้เป็นเมืองขึ้นหรือดินแดนส่วนหนึ่งใต้การปกครองของเมืองหลวงอย่างที่เคยยึดถือกันมา (Peleggi, 2002: 53)

ด้วยเหตุนี้ จึงนับได้ว่าการอธิบายสถานภาพและภูมิหลังของนเรนทราทิพย์ ดังกล่าวเป็น “จุดเปลี่ยน” กรอบความรู้ของผู้เชี่ยวชาญตามวาทกรรมโบราณสถานเขมรในไทย ที่แตกต่างจากกรอบความรู้เดิมตามวาทกรรมประชานิยมที่คนในท้องถิ่นยึดถือมาตลอด ดังนี้

กรอบความรู้เดิมเกี่ยวกับโบราณสถานเขมรในไทย

ตามบทความของไซเดนฟาเดน (Major Erik Seidenfaden) เรื่อง “A Siamese Account of the Construction of the Temple on Khao Phnom Rung”⁴ ตีพิมพ์ในวารสารสยามสมาคม พ.ศ.2475 ที่ระบุถึงตำนานท้องถิ่นเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งดร.เอ เอฟ จี คาร์ (Dr.A.F.G.Kerr) รับฟังมาจากหลวงณรงค์รักษาเขต นายอำเภอนางรอง (ดำรงตำแหน่ง พ.ศ.2454-2474) ซึ่งฟังมาจากชาวบ้านสูงอายุในอำเภออีกทอดหนึ่ง (Seidenfaden, 1932: 88) มีเนื้อหาระบุถึงการที่กษัตริย์แห่งนครธม(กัมพูชา) เป็นผู้สั่งให้อำมาตย์นำไพร่พลออกมาสร้างเทวสถานขนาดใหญ่ไว้บนยอดเขาพนมรุ้ง เพื่อปลูกฝังศรัทธาในศาสนาพราหมณ์ให้มากขึ้นในดินแดนใต้ปกครองของพระองค์ (Seidenfaden, 1932: 83-88) อันแสดงให้เห็นว่า คนท้องถิ่นอำเภอนางรองในช่วงก่อน พ.ศ.2462 ได้รับรู้ประวัติศาสตร์ของการสร้างปราสาทพนมรุ้งตามกรอบความรู้ที่ว่าโบราณสถานเขมรว่าเป็นสิ่งแสดงอำนาจทางการเมืองของกษัตริย์เมืองพระนคร หรือเป็นการอธิบายว่าเมืองในอีสาน(ที่มีปราสาทเขมรโบราณ)เป็นดินแดนใต้ปกครองของอาณาจักรเมืองพระนครที่มีเมืองหลวงคือนครธม ซึ่งอยู่ในประเทศกัมพูชาปัจจุบัน

จากการวิเคราะห์องค์ความรู้ว่าด้วยโบราณสถานเขมรในไทยในฐานะวาทกรรม กรณรงค์ เหริยณรงค์ (2545: 26) ซึ่งให้เห็นว่าการสถาปนาองค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถานเขมรในไทยในช่วงแรกเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเพื่อผลิตองค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถานเขมรซึ่งริเริ่มโดยกลุ่มนักวิชาการฝรั่งเศส ที่ได้จัดตั้งเป็นสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศในราวทศวรรษ 2440 ด้วยการสำรวจศึกษา

⁴ บทความนี้ประกอบด้วย สองตอน ตอนที่ 1 เป็นตำนานท้องถิ่นเรียบเรียงตามคำบอกเล่าของหลวงณรงค์รักษาเขตนายอำเภอนางรองและชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ตอนที่ 2 เป็นผลการสำรวจปราสาทพนมรุ้งและโบราณสถานจำนวนมากในเขตอำเภอนางรองและโค่นชัยระหว่าง พ.ศ.2451-2462

โบราณสถานเขมรทั้งที่อยู่ในกัมพูชา สยาม และลาว ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีเส้นแบ่งเขตแดนที่ชัดเจน และด้วยการพัฒนาแนวทางการศึกษาวิวัฒนาการของศิลปะเขมร ด้วยการศึกษาร่วมเทียบลวดลาย ร่วมกับการแปลและตีความเนื้อความจากหลักฐานประเภทจารึก (เซเดสส์, 2542: 27-30) ทำให้เกิดแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีที่ถือว่าเป็นระเบียบวิธีวิจัยที่เป็นวิทยาศาสตร์ในการเข้าถึงเรื่องราวในอดีตได้ กล่าวคือผู้ศึกษาเป็นผู้สังเกตและค้นพบกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางศิลปกรรมที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทวิสัย ซึ่งสามารถอธิบายตามหลักฐานเชิงประจักษ์ โดยมีการรวบรวมจัดหมวดหมู่ลวดลายทางศิลปะแต่ละส่วนให้มีรายละเอียดลักษณะของแต่ละลวดลาย ที่ถูกจัดอยู่ในแต่ละรูปแบบซึ่งถูกจัดลำดับไว้ด้วยกำหนดอายุเวลาคงคู่กับการยึดถือกำหนดอายุเวลาที่ปรากฏในจารึกต่าง ๆ ทั้งที่พบในโบราณสถานแห่งนั้นและแห่งอื่น ๆ กลายเป็นเค้าโครงเวลาและวิวัฒนาการของรูปแบบศิลปะเขมรที่ยึดถือร่วมกัน (กรณรงค์ เจริญระวี, 2545: 29) โดยองค์ความรู้ของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศได้รับการพัฒนาต่อมาและเป็นองค์ความรู้หลักของนานาชาติในปัจจุบัน หรือในที่นี้ขอเรียกเป็น “วาทกรรมโบราณสถาน(เขมรใน)กัมพูชา” ขณะที่ชนชั้นนาสยามนำแนวทางดังกล่าวมาใช้สร้างองค์ความรู้ว่าด้วยโบราณสถานเขมรในไทย ซึ่งในที่นี้ขอเรียกว่า “วาทกรรมโบราณสถาน(เขมรใน)ไทย” โดยมีความพยายามสร้างความแตกต่างในเค้าโครงคำอธิบายด้วยคำศัพท์ที่บัญญัติว่า “(ศิลปะ/ยุคสมัย)ลพบุรี” แทนรูปแบบศิลปะเขมรที่เข้ามาแพร่หลายในดินแดนที่ปัจจุบันเป็นประเทศไทยแต่ขณะนั้นอยู่ภายใต้การปกครองของชนชาติขอม (ในช่วงแรกใช้คำเรียกชาวเขมรโบราณว่าขอม) ด้วยการอธิบายว่าเมื่อชนชาติไทยเคลื่อนย้ายลงมาจากตอนใต้ของจีนและรชนะยึดครองดินแดนที่เคยเป็นของชนชาติขอม ได้รับเอาศิลปะลพบุรีมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างสรรค์ศิลปะแบบไทย คือศิลปะอุทองและศิลปะอยุธยา (กรณรงค์ เจริญระวี, 2545: 58-59) ซึ่งดูเหมือนว่าแนวทางการอธิบายดังกล่าวอาจใช้ได้ผลในการทำให้โบราณสถานเขมรในภาคกลางกลายเป็นไทย (ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, 2557: 64) แต่ไม่มีผลต่อการอธิบายโบราณสถานเขมรในภาคอีสานซึ่งถูกอธิบายเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนใต้ปกครองของเมืองพระนคร

อย่างไรก็ตาม มีการจำแนกความแตกต่างระหว่างขอมกับเขมรว่า “ขอมไม่ใช่เขมร” เพื่อปฏิเสธความสืบเนื่องของกลุ่มชนผู้สร้างโบราณสถานเหล่านั้น กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่เป็นประชากรกลุ่มหลักในกัมพูชา(ขแมร์กรอม/เขมรสูง) และในอีสาน (ขแมร์ลือ/เขมรต่ำ) ที่มีเขตติดต่อกับเทือกเขาพนมดงรักในปัจจุบัน ซึ่งภายใต้การบริหารประเทศของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามได้มีการนำเสนออย่างกว้างขวางผ่านสื่อสาธารณะและสถาบันต่างๆ ของรัฐ โดยเฉพาะโรงเรียน จนกลายเป็นที่ยึดถือของคนจำนวนมากในสังคมไทยว่า “ขอมไม่ใช่เขมร”⁵ และเป็นข้อถกเถียงสำคัญภายในวาทกรรมโบราณสถานเขมรในไทย ที่ได้รับการขยายความ และ/หรือโต้แย้งอย่างจริงจังในสังคมไทย จนกลายเป็นพื้นฐานความหมายของมรดกกลุ่มนี้ที่แตกต่างกันตามการยึดถือของผู้สนับสนุนแนวคิดแต่ละฝ่ายมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ เนื่องจากชาวกัมพูชาตั้งแต่อดีตไม่เคยเรียกตัวเองว่าขอมเลย และวาทกรรมโบราณสถานกัมพูชา ใช้คำว่า “มรดกขแมร์” (Khmer heritage) หรือมรดกเขมรเท่านั้น ข้อถกเถียงนี้จึงอยู่นอกวาทกรรมโบราณสถานกัมพูชาโดยสิ้นเชิง

จากการพูดคุยกับคนในชุมชนท้องถิ่นพบว่ามีความตระหนักในข้อถกเถียงนี้ จนเป็นเหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้คนทั้งหลายมีการรับรู้ที่แตกต่างกันเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มผู้สร้างปราสาทพนมรุ้งกับกลุ่มชาวเขมรในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งผู้ที่ยอมรับตามข้อเสนอว่าขอมไม่ใช่เขมร เช่น ข้อเขียนในหนังสือรำลึก 100 ปี อ่าวเออประโคนชัย ที่นำเสนอสาระตามความทรงจำของปราชญ์ท้องถิ่น

⁵ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.2481-2487 และ พ.ศ.2491-2500) มีนโยบายสำคัญประการหนึ่งคือการเรียกร่องดินแดนที่เสียไปเพื่อสร้างไทยให้เป็นมหาประเทศโดยหมายความครอบคลุมดินแดนซึ่งยกให้แก่ฝรั่งเศสทั้งส่วนที่เป็นประเทศลาวและกัมพูชาปัจจุบัน ภายใต้ข้ออ้างว่าทั้งชาวลาวและชาวเขมรในดินแดนนั้นเป็นญาติพี่น้องของชาวไทยในประเทศไทย โดยมีหลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากร ในขณะนั้น เป็นบุคคลสำคัญในการสถาปนาวาทกรรมดังกล่าว ผ่านการนำเสนอบทละครประวัติศาสตร์หลายเรื่อง เช่น เรื่องพ่อขุนผาเมือง (2483) และ ราชมัญ (2479) และงานวิชาการ เช่น Thailand's Case (2484) มีการนำเสนอออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยโดยอ้างผลการศึกษาประวัติศาสตร์กัมพูชาของนักวิชาการฝรั่งเศสด้วย และแต่งเป็นบทเพลงปลุกใจ เช่น เพลงเลือดไทย เป็นต้น (วิจิตรวาทการ, หลวง, 2516 : 1-9) สรุปลงได้ว่า ขอม หรือเขมรเดิม เป็นกลุ่มชนโบราณที่สูญสิ้นเผ่าพันธุ์ไปแล้ว เขมรปัจจุบันเป็นคนกลุ่มใหม่(คือคนไทย)ที่เข้ามาอยู่ในดินแดนเดิมของขอมและเรียกชื่อใหม่ว่ากัมพูชา (ริบตี บัวคำศรี, 2554)

ระบุว่า “เมื่อขอม(ที่สร้างปราสาทหินต่าง ๆ)เสื่อมอำนาจลง ดินแดนอีสานใต้ของไทย ก็ถูกมอญเข้าปกครองแทนและเกิดการผสมผสานทางเชื้อชาติและศิลปวัฒนธรรมระหว่างขอมกับมอญจนกลายเป็นชนชาติใหม่อีกกลุ่มคือเขมร” (วุฒิพงศ์ คงเสนา, 2540: 10) เป็นต้น และผู้ที่ปฏิเสธโดยถือว่ากลุ่มชาติพันธุ์เขมรในไทยและกัมพูชา ล้วนเป็นผู้สืบเชื้อสายจากขอม เช่น “เรื่องใครสร้างพนมรุ้ง ผมว่า ก็ขอม เพราะเขตนี้ ไม่ใช่ของไทย แต่ไทยนะตีรณมาเรื่อยจนได้เขาพระวิหาร พวกผม(เขมรสูงหรือเขมรในไทย) กับเขมรต่ำก็ไม่ต่างกันเท่าไรพอฟังกันรู้เรื่อง เชื้อสายเดียวกัน” (ประมุข แก้วลอย, 2555) หรือ “คนโบราณว่า(ปราสาทพนมรุ้ง)เป็นของคนเขมรฝั่งโน้นมายกไว้ แต่ก่อนเป็นที่ของเขา แล้วพวกเราที่เหมือนกันมาช่วยกันสร้าง พอกันเขตแดนพวกนั้นเลยมาได้ ปราสาทนี้เลยเป็นของไทย” (ม้วย จรุงกัน, 2555) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างของการยึดถือว่าขอมใช่หรือไม่ใช่เขมร ดูเหมือนไม่ส่งผลกระทบต่อการอธิบายโบราณสถานเขมรในภาคอีสานตามกรอบความรู้ที่ว่าเมืองในอีสานเคยเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรเมืองพระนครมาก่อน จึงยังคงมีการยึดถือตามกรอบความรู้ดังกล่าวเรื่อยมา ซึ่งในกรณีของปราสาทพนมรุ้ง นอกจากเรื่องเล่าตามตำนานที่ไซเตนฟาเดนอ้างถึงแล้ว ปรากฏว่าในช่วงก่อนพ.ศ.2531 ซึ่งกรมศิลปากรยังไม่สามารถระบุชื่อสรุปว่าใครคือผู้สร้างปราสาทพนมรุ้ง ได้มีงานเขียนที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามเชื่อมโยงการสร้างปราสาทพนมรุ้งเข้ากับกษัตริย์เมืองพระนคร เช่น ในการนำเสนอเรื่องราวของปราสาทพนมรุ้งในนามของกรมศิลปากรพ.ศ.2525 มีการระบุว่า “ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7... การสร้างระเบียงคดทางด้านทิศเหนือกับอาคารอีก 2 หลัง และพลับพลาด้านล่างตรงทางขึ้น(โรงช้างเผือก) ด้วยศิลาแลง วัสดุก่อสร้างซึ่งเป็นที่นิยมกันอย่างมากในสมัยของพระองค์ก็แสดงให้เห็นถึงอำนาจของพระองค์ที่แผ่มาถึงได้เช่นเดียวกัน” (ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์, 2525: 10-11) และคู่มือท่องเที่ยวที่จัดพิมพ์ในปีเดียวกันระบุว่า “ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่ากษัตริย์ขอมองค์ใดเป็นผู้สร้างปราสาทหินเขาพนมรุ้งแห่งนี้” (ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ, 2525: 76) อันแสดงให้เห็นถึงความคาดหวังภายใต้กรอบความรู้ว่าปราสาทเขมรทุกแห่งสร้าง

โดยกษัตริย์เขมร พร้อมกับการยึดถือว่าดินแดนในอีสาน(ที่มีปราสาทเขมร)เป็นดินแดนใต้ปกครองของกษัตริย์แห่งนครธม นั่นเอง

ในช่วงนั้น คนในชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังยึดถือคำอธิบายความเป็นมาของการสร้างปราสาทพนมรุ้งตามตำนานปาจิต-อรพิมที่เป็นตำนานพื้นบ้านอย่างจริงจัง แต่มีผู้สนใจจำนวนน้อยที่รับทราบและใส่ใจต่อคำอธิบายประวัติศาสตร์ทางการที่เป็นองค์ความรู้ทางวิชาการ ดังคำบอกเล่าของนายผล ทิชาชาติ อดีตครูและหัวหน้าสำนักงานการประถมศึกษาในท้องถิ่นว่าเขาเคยได้รับมอบหมายให้ต้อนรับแขกผู้ใหญ่จากกรุงเทพฯ และบรรยายนำชมปราสาทพนมรุ้ง จึงชวนขวายนหาหนังสือวิชาการเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งมาอ่านและจดจำ (ผล ทิชาชาติ, 2554) จนกลายเป็น “ผู้รู้” ประวัติศาสตร์ของปราสาทพนมรุ้งที่ผู้คนในชุมชนแนะนำให้ผู้วิจัยไปสัมภาษณ์เมื่อทราบว่าจะมาศึกษาเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งประวัติศาสตร์ของปราสาทพนมรุ้งตามคำบอกเล่าของนายผลนั้นสอดคล้องกับกรอบความรู้เดิมดังกล่าว

กรอบความรู้ใหม่เกี่ยวกับโบราณสถานเขมรในไทย

การเปลี่ยนกรอบความรู้ในการอธิบายปราสาทพนมรุ้งและประวัติศาสตร์ยุคขอมเริ่มปรากฏให้เห็นระหว่าง พ.ศ.2526-2531 หลังจากการบูรณะปราสาทประธานแล้วเสร็จและมีการบูรณะองค์ประกอบอื่นๆ จนเกือบเสร็จสมบูรณ์ ซึ่งการบูรณะด้วยเทคนิคคอนกรีตโอสติเปิดโอกาสให้มีการขุดค้นพบหลักฐานจำนวนมากสำหรับการศึกษาและตีความ ทำให้ได้ข้อค้นพบหรือข้อสันนิษฐานที่มีการถ่ายทอดอย่างไม่เป็นทางการให้กับคนท้องถิ่นที่สนใจซึ่งนำไปขยายความและ/หรือเผยแพร่ต่อดังการนำเสนอของผู้สร้างที่ไม่ใช่กษัตริย์เมืองพระนคร พร้อมคำอธิบายในหนังสือปราสาทหินพนมรุ้ง ของดร.สรเชต วรคามวิชัย นักวิชาการท้องถิ่น แห่งวิทยาลัยครูบุรีรัมย์ จัดพิมพ์พ.ศ.2528 ว่า “จากหลักฐานศิลาจารึกนี้จะเห็นได้ว่าผู้สร้างปราสาทหินพนมรุ้งอย่างน้อยที่สุดก็เป็นส่วนปรารงค์ประธานคือท่านท้าวรัตนยะ...แต่ปราสาทหินพนมรุ้งมีการสร้าง-เติม-เสริม-แต่งติดต่อกันมาราว 400 ปี และก็ยังไม่ใช่เสร็จสมบูรณ์ ดังนั้น ปราสาทแห่งนี้จึงมิใช่สิ่งที่คุณเดียวสร้าง ท่านท้าวรัตนยะคงไม่ใช่คนแรกและมีใช้คนสุดท้าย แต่จะเป็นผู้สร้างช่วงหนึ่งหรือส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งซึ่งอาจ

เป็นปรารถนาประชาชนทั้งหลังหรือส่วนหนึ่งก็ได้” (สรเชต วรคามวิชัย, 2528: 26-27) โดยก่อนหน้านั้น ในหนังสือประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งจัดทำโดยสำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์ ปี 2526 ได้มีการคัดเลือกนำเสนอบุคคลสำคัญของท้องถิ่นลำดับที่ 1 จากทั้งหมด 4 คน⁶ คือ “หิรัญยะ นักพรต บุตรชายนเรนทราทิตย์ ... เชื่อกันว่าท่านเป็นผู้สร้างประติมากรรมของอุทิศแต่บิดาของท่าน” (สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์, 2526: 115) อันแสดงถึงการรับรู้ชื่อผู้สร้างปราสาทพนมรุ้งของคนท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์และความพยายามเผยแพร่อย่างต่อเนื่อง พร้อมรอบความรู้ใหม่ที่ด้วยการดำรงอยู่ของกษัตริย์ท้องถิ่นที่ปกครองเมืองในอีสาน ดังว่า “จากศิลาจารึกซึ่งพบที่เขาพนมรุ้ง ได้กล่าวถึงพระนามกษัตริย์ที่เป็นผู้อุปถัมภ์ในการสร้างและดูแลรักษาปราสาทพนมรุ้งเป็นคนละองค์กับกษัตริย์ที่ปกครองนครวัด เช่น หิรัญยะวรมัน กษัตินทราทิตย์ วิเรนทรวรมัน เป็นต้น .... แสดงให้เห็นว่าจะต้องมีกษัตริย์ที่มีอำนาจปกครองดินแดนแถบนี้เป็นอิสระแต่ยอมรับความเป็นผู้นำของพระนคร” (สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์, 2526: 27) ซึ่งข้อความเดียวกันนี้มีการหยิบยกไปนำเสนอไว้ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพของขุนสมรรถการอักษรกิจ ชาวบุรีรัมย์ ที่จัดพิมพ์พ.ศ.2529 (สมรรถการอักษรกิจ, ขุน, 2529: 37) ด้วย ส่วนหนังสือบุรีรัมย์ 29 ซึ่งเป็นรายงานประจำปีของจังหวัดบุรีรัมย์ มีบทความที่นำเสนอข้อสันนิษฐานของผู้เชี่ยวชาญว่า “ปราสาทหินพนมรุ้งสร้างโดยท้าวหิรัญยะเชื้อสายกษัตริย์เขมร” (จังหวัดบุรีรัมย์, 2529: 25) และมีการนำชื่อนั้นไปใช้ในการตั้งชื่อว่า “หิรัญยวิติ”⁷ ให้กับถนนลาดยางสายใหม่ที่เป็นทางเชื่อมต่อปราสาทพนมรุ้งกับบ้านโคกเมืองที่ตั้งปราสาทเมืองต่ำ อันเป็นเส้นทางสายใหม่ขนาดมาตรฐานจากอำเภอประโคนชัยสู่เขาพนมรุ้งและต่อเนื่องไปตำบลตาเป็ก อำเภอเฉลิมพระเกียรติ (จังหวัดบุรีรัมย์, 2530: 22)

⁶ ประกอบด้วย 1.หิรัญยะ นักพรต 2.พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกข 3.พระยาสุนทรเทพ กิจจารักษ์ 4.นายสุรภูมิ บุญญาสาสน์

⁷ นายสามารถ ทรัพย์เย็น อดีตหัวหน้าอุทยานฯพนมรุ้ง ระหว่างปี 2530-2533 และปี 2535-2536 เล่าว่า “คงเป็นข้อมูลจากนักวิชาการในจังหวัดหรือข้อมูลกรมศิลปากรในขณะนั้น ที่ระบุว่าท่านหิรัญยะเป็นกำลังสำคัญในการสร้าง แต่เมื่อความรู้นักขึ้นและได้ข้อมูลจากจารึกที่เกี่ยวกับพนมรุ้ง ผสมผสานกับความเชื่อของเราด้วย สรุปว่า ปราสาทพนมรุ้งสร้างโดยนเรนทราทิตย์” (สามารถ ทรัพย์เย็น, 2554)

กระนั้น พ.ศ.2530 ได้มีการเปลี่ยนข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับชื่อผู้สร้างปราสาทพนมรุ้งเป็น“นเรนทราทิตย์” ดังปรากฏในการเขียนบทเพื่อประกอบการจัดขบวนแห่พระนางกูปตินทรลักษมีเทวีกับเทพพาหนะทั้งสิบ ซึ่งริเริ่มจัดครั้งแรกในปี 2530 (จังหวัดบุรีรัมย์, 2530: 39) และต่อยกด้วยการเขียนบทการแสดงแสงและเสียงที่เริ่มครั้งแรกในปี 2531 (จังหวัดบุรีรัมย์, 2531: 33-38) รวมถึงมีการระบุชัดเจนในหนังสือบุรีรัมย์ 31 ว่าผู้สร้างปราสาทพนมรุ้งคือนเรนทราทิตย์ (จังหวัดบุรีรัมย์, 2531: 27) พร้อมข้อมูลภูมิหลังของบุคคลดังกล่าวตามที่ระบุในหนังสือเรื่องปราสาทพนมรุ้งของกรมศิลปากร ซึ่งถูกนำเสนอซ้ำๆ ในสื่อสิ่งพิมพ์และการนำเสนอต่อสาธารณชนรูปแบบต่างๆ เกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้ง

นเรนทราทิตย์ในกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวของปราสาทพนมรุ้ง

นับจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวได้รับการกำหนดเป็นนโยบายสำคัญของรัฐ ในฐานะแหล่งรายได้ที่นำเงินตราต่างประเทศเข้าไทยเป็นลำดับ 3 รองจากการส่งออกยางและข้าว (ภราเดช พยัฆวิเชียร, 2549: 4) โดยในส่วนของโบราณสถาน มีแนวทางการจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ ในฐานะชื่อชั้นความสำคัญของสถานที่ที่จะได้การดูแล เอาใจใส่เป็นพิเศษ ดังกรณีของปราสาทพนมรุ้ง หลังจากรับการเสนอเป็นโครงการจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ได้มีการขยายขอบเขตการบูรณะส่วนประกอบของปราสาทพนมรุ้งจากเฉพาะปราสาทประธานตามแผนงานเดิม ไปยังส่วนประกอบทุกส่วน และมีเป้าหมายในการยกระดับปราสาทพนมรุ้งให้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากขึ้นมามีความนิยม (สมบุญรณ์ บุญยเวทย์, 2541: 76-77) ทำให้มีการริเริ่มจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวปราสาทพนมรุ้งด้วยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยเฉพาะฝ่ายปกครอง จังหวัดบุรีรัมย์

กิจกรรมดังกล่าวถูกจัดขึ้นครั้งแรก เมื่อวันที่ 12 เมษายน 2530 ในนาม “ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง” ประกอบด้วยกิจกรรมชมอาทิตย์ส่อง 15 ช่องประตู การเดิน-วิ่งขึ้นสู่ปราสาทพนมรุ้งชิงถ้วยรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี

นั่งข้างชมปราสาท ขบวนแห่รูปปั้นสัตว์ ตลอดจนการแสดงศิลปะพื้นบ้านและกันตรึมในช่วงบ่าย (จังหวัดบุรีรัมย์, 2530: 25, 39) โดยในการออกแบบขบวนแห่ นายสามารถ ทรัพย์เย็น หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งในขณะนั้นได้เสนอแนวคิดการจัดขบวนแห่รูปปั้นสัตว์พาหนะของเทพผู้รักษาทิศทั้งสิบ ตามภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมของปราสาทพนมรุ้งที่มีประติมากรรมพิเศษที่ไม่เคยพบที่กัมพูชามาก่อน คือประติมากรรมเทพผู้รักษา (สุภัทรดิศ ดิศกุล, มจ., 2516: 87) แม้ทราบดีว่าไม่มีธรรมเนียมการแห่สัตว์พาหนะของเทพดังกล่าวในอดีตสมัยดังกล่าวก็ตาม (สามารถ ทรัพย์เย็น, 2554) แต่นายสามารถยังอาศัยสถานภาพผู้เชี่ยวชาญของกรมศิลปากรในการเขียนเรื่องราวที่ใช้เป็นภูมิหลังของขบวนแห่ดังกล่าวให้กับทางจังหวัด รวมถึงบทการแสดงแสงสีเสียงที่เริ่มจัดแสดงในปี 2531 ซึ่งผูกเป็นเรื่องเดียวกัน และบทดังกล่าวได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากรอย่างง่ายดาย ดั่งคำบอกเล่าว่า “บทที่เล่นในโบราณสถานต้องให้กรมศิลปากรตรวจสอบก่อน แต่พอเห็นชื่อคนเขียน(คือตัวหัวหน้าอุทยานฯเอง) เขาก็ไม่ต้องตรวจแล้ว” (สามารถ ทรัพย์เย็น, 2554-เพิ่มคำในวงเล็บโดยผู้วิจัย)

ตามเรื่องเล่าในกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวดังกล่าวระบุว่า นเรนทราทิตย์ เป็นเชื้อพระวงศ์ของกษัตริย์กัมพูชา ผู้พ่ายแพ้สงครามชิงราชบัลลังก์กับพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 จนตัดสินใจหนีราชภัยออกจากเมืองพระนครมาบำเพ็ญพรตที่เขापนมรุ้งและสร้างปราสาทขึ้นบนยอดเขาเพื่อบูชาพระศิวะ เทพเจ้าผู้ซึ่งไม่ได้รับการบูชาจากพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ผู้ศรัทธาในพระวิษณุ (จังหวัดบุรีรัมย์, 2531: 33-38) จากนั้นเมื่อเวลาผ่านไปหลายปี พระนางกูปตินทรลักษมีเทวี พระมารดาของนเรนทราทิตย์ จึงเสด็จจากนครธมาเยี่ยมบุตรชายพร้อมนำเครื่องบูชามาทำพิธีบวงสรวงพระศิวะ พร้อมนำสัตว์พาหนะมาถวายเทพผู้รักษาที่ปราสาทพนมรุ้ง (ภูมิจิต เรื่องเดช, 2543: 12)

ทั้งนี้ ผู้เขียนเรื่องราวดังกล่าวเปิดเผยมาตลอดว่าสิ่งที่เขียนเป็นจินตนาการของเขาคือเดิมต่อจากข้อมูลน้อยนิดในจารึกที่ว่านเรนทราทิตย์เป็นญาติใกล้ชิดของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 เป็นชายหนุ่มรูปงาม ยิงธนูเก่ง ยิงได้ไม่ต้องเล็ง ตัดหัวช้างมากจนน่าเป็นเลือด ต่อมาออกบวชเป็นฤๅษีบำเพ็ญพรตในถ้ำบนภูเขาใหญ่

(สามารถ ทรัพย์เย็น, 2554) จึงอาจกล่าวได้ว่า ในขณะที่มีการสถาปนารอบความรู้ใหม่เกี่ยวกับดินแดนอีสานของวาทกรรมผู้เชี่ยวชาญ การสร้างกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เป็นการนำเสนอเรื่องราวของปราสาทพนมรุ้งสู่สาธารณชนกลับผลิตซ้ำกรอบความรู้เดิมที่ว่าไม่มีผู้นำท้องถิ่นที่ปกครองเมืองในอีสาน และดินแดนอีสานเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเขมรโบราณ ด้วยการนำเสนอว่านเรนทราทิตย์มีภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองหลวง และการมาอยู่ที่พนมรุ้งกลายเป็นสิ่งแสดงความผิดปกติ จำเป็นต้องหาคำอธิบายว่าเป็นการหนีราชภัย ส่งผลให้มีความสอดคล้องของกรอบความรู้ตามเรื่องราวในกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวกับกรอบความรู้ของคนท้องถิ่นที่เป็นวาทกรรมประชานิยม

กระนั้น สำหรับคนในชุมชนท้องถิ่นที่สนใจประวัติศาสตร์ การยึดถือเรื่องราวดังกล่าวกลับมีอุปสรรคสำคัญคือ การเปิดเผยมาโดยตลอดของผู้เขียนบทว่าเนื้อหาที่นำเสนอเป็นเรื่องในจินตนาการที่สร้างขึ้นเพื่อการท่องเที่ยว และการวิจารณ์ของผู้เชี่ยวชาญที่เป็นเจ้าหน้าที่อุทยาน ในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบันเกี่ยวกับความไม่ถูกต้องตามองค์ความรู้ของกรมศิลปากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นความขัดแย้งระหว่างนเรนทราทิตย์กับพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ซึ่งขัดแย้งกับข้อมูลจากศิลาจารึกซึ่งระบุว่า นเรนทราทิตย์สร้างสระน้ำศรีสุริยะเพื่อแสดงความเคารพต่อพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 และการบวชเป็นนักพรตของท่านมิได้ทำให้สูญเสียสถานภาพการเป็นผู้ปกครองดินแดนของราชวงศ์มหิธรปุระแต่อย่างใด (กรมศิลปากร, 2531: 91-92) ผู้วิจัยยังพบบทความตีพิมพ์พ.ศ.2546 ของหัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งท่านหนึ่งที่ระบุความไม่ถูกต้องของการจัดแสดงขบวนแห่พระนางภูปตินทรลักษมีเทวีว่าตามองค์ความรู้ของกรมศิลปากรไม่เคยนำเสนอการพบธรรมนิยามปฏิบัติดังกล่าวในอารยธรรมขอมเลย และยังไม่มีความสมเหตุสมผลด้วย เนื่องจาก “ตามคัมภีร์ปุราณะระบุว่าเทพผู้รักษาทิศ(และสัตว์พาหนะ) สถิต ณ เขาพระสุเมรุหรือก็คือตัวปราสาทพนมรุ้งอยู่แล้ว จึงไม่ทราบว่าจะแห่สัตว์พาหนะด้วยเหตุใด” (นงคราญ สุขสม, 2546: 118) และในการศึกษาภาคสนามได้ฟังการแสดงความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งหลายท่านเกี่ยวกับความไม่ถูกต้องของเรื่องราวในกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวดังกล่าว จึงเข้าใจได้ว่าหากคนใน

ชุมชนเคยคิดจะเชื่อตามเรื่องราวดังกล่าว เมื่อได้รับฟังความเห็นเหล่านั้นย่อมหมดความเชื่อต่อไปในที่สุด แม้ว่าในข้อโต้แย้งทั้งหลายมิได้ปฏิเสธการดำรงอยู่ของนเรนทราทิตย์ในฐานะผู้สร้างปราสาทพนมรุ้งเลย แต่เมื่อเรื่องราวแวดล้อมถูกปฏิเสธว่าไม่จริง โดยไม่มีการยืนยันว่าเรื่องที่ถูกตั้งคืออะไร ย่อมทำให้คนในชุมชนไม่มีแนวทางที่ชัดเจนในการทำความเข้าใจเรื่องราวของนเรนทราทิตย์

นับจากพ.ศ.2554 หัวหน้าอุทยานคนใหม่ผลักดันให้มีการปรับแก้บทเป็นนเรนทราทิตย์ “ผู้ไม่เคยพ่ายในสงคราม” จึงมีการเพิ่มคำอธิบายว่าเป็นการบวชด้วยความต้องการอยู่อย่างสงบและหลีกเลี่ยงการทำสงครามกับญาติใกล้ชิดของตนเอง คือพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 2 (บันทึกสนาม, 6-7 เม.ย.55 ; บันทึกสนาม, 4 เม.ย.56) และพ.ศ.2556 มีการเพิ่มคำอธิบายว่าพระนางภูปตินทรลักษมีเทวีเสด็จมาทำพิธีศิวะราตรีซึ่งเป็นพิธีกรรมใหญ่ในการบูชาพระศิวะเพื่อสนับสนุนการบำเพ็ญพรตของลูกและหลาน กระนั้น การปรับแก้ไขดังกล่าวมิได้เปลี่ยนกรอบความรู้เดิมที่ว่านเรนทราทิตย์มีภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองหลวง และการมาอยู่ที่พนมรุ้งกลายเป็นสิ่งแสดงความผิดปกติแต่อย่างใด

ความไม่น่าเชื่อถือของนเรนทราทิตย์ในการรับรู้ของคนท้องถิ่น

จากการพูดคุย สังเกตท่าทีการแสดงออกของผู้สนใจที่พยายามทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ทางการจากเอกสารต่าง ๆ ผู้วิจัยประมวลเป็นประเด็นที่สร้างความไม่น่าเชื่อถือขององค์ความรู้ดังกล่าวตามที่คนเหล่านั้น ดังนี้

1) “นเรนทราทิตย์” เป็นชื่อที่ไม่มีปรากฏในพระนามกษัตริย์เมืองพระนคร และยังไม่มีคำค้นเคยอย่าง “วรมัน” ที่มีปรากฏในพระนามกษัตริย์เขมรโบราณด้วย อีกทั้ง การนำเสนอของนักวิชาการที่ระบุค่านำหน้านามว่า “ท่าน” แทนที่จะเป็น “พระเจ้า” อย่างพระนามกษัตริย์เขมรโบราณ ทำให้ชื่อนี้ไม่สอดคล้องกับการเป็น “กษัตริย์” และ ผู้สร้างปราสาทเขมรขนาดใหญ่อย่างปราสาทพนมรุ้ง

2) เรื่องราวแวดล้อมชื่อ “นเรนทราทิตย์” มีเพียงชุดเดียวตามสาระในหนังสือเล่มหลักของกรมศิลปากรซึ่งยังคงถูกคัดลอกแบบไม่มีรายละเอียดเพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาในการผลิตสิ่งพิมพ์ของคนท้องถิ่นช่วงหลัง

จากนั้น⁸ จึงไม่ช่วยเพิ่มแรงมุ่มในการทำความเข้าใจสถานภาพและภูมิหลังของ นเรนทราทิตย์และราชวงศ์มหิธรปุระเลย ส่วนหนึ่งเป็นไปตามข้อสังเกตของกรม ศิลปากรที่ว่า เรื่องราวของนเรนทราทิตย์มีปรากฏเฉพาะในจารึกที่พนมรุ้ง และล้วน แต่เกี่ยวพันกับเทวสถานบนพนมรุ้งเท่านั้น (กรมศิลปากร, 2531: 90) อันเป็นข้อจำกัด ในการผลิตองค์ความรู้ของนักวิชาการซึ่งสร้างคำอธิบายได้เฉพาะเมื่อมีหลักฐาน เท่านั้น กระนั้น เป็นที่น่าสนใจว่าการนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับเชื้อสายราชวงศ์ มหิธรปุระที่ไปครองราชย์ที่เมืองพระนครในกัมพูชา ซึ่งมีหลายพระองค์ เช่น พระเจ้า สุริยวรมันที่ 2 (พ.ศ.1656-1693), พระเจ้าชัยวรมันที่ 6 (พ.ศ.1625-1650), พระเจ้า ชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ.1724-1758) เป็นต้น หากได้กล่าวถึงการเป็นเชื้อสายราชวงศ์ มหิธรปุระ มักระบุเพียงสั้นๆ ปราศจากการต่อยอดความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างการ ปกครองแบบมณฑล (Mandala) ของรัฐโบราณที่มีลักษณะเป็นเครือข่ายของรัฐใหญ่ น้อยที่ให้ความสำคัญกับพระมหากษัตริย์บางพระองค์จากรัฐใดรัฐหนึ่ง เป็นที่เคารพ และยกย่องของกษัตริย์ทั้งหลายให้เป็นประมุขในนาม “จักรพรรดิราช” หรือ “ราชาธิราช” แต่มิใช่การใช้การที่กษัตริย์ดังกล่าวมีอำนาจปกครองแบบรัฐรวมศูนย์ (centralized state) ที่มีโครงสร้างเป็นราชอาณาจักรแบบจักรภพอังกฤษ หรือประเทศ ใหญ่ๆ ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 ของยุโรป (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2551: 5) ซึ่งเป็น จินตนาการสำคัญของการสร้างการปกครองอาณาจักรเมืองพระนครตามกรอบ ความรู้เดิมนั่นเอง

เมื่อปราศจากกรอบความรู้ว่าด้วยโครงสร้างการปกครองแบบมณฑล (Mandala) ของรัฐโบราณ การอธิบายสถานภาพทางการเมืองของ นเรนทราทิตย์ หรือเชื้อสายของราชวงศ์มหิธรปุระ (ซึ่งไม่ถูกนับสถานะเป็นกษัตริย์อย่างผู้ปกครอง เมืองพระนคร)ว่า เป็นกลุ่มผู้ปกครองดินแดนในอีสานในลักษณะเมืองอิสระ แต่ด้วย สายสัมพันธ์ทางการแต่งงานทำให้เชื้อพระวงศ์บางองค์มีสิทธิในราชบัลลังก์เมือง พระนคร และเมืองมหิธรปุระอยู่ได้ปกครองโดยตรงของกษัตริย์เมืองพระนครบาง

⁸ ในหนังสือ *บุรีรัมย์* ที่เอกชนรายหนึ่งจัดพิมพ์เป็นบรรณาธิการในงานพระกรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วัดกลาง อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์ วันที่ 1 พฤศจิกายน 2540 เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสถานที่สำคัญของจังหวัด บุรีรัมย์ ในบทความว่าด้วยปราสาทพนมรุ้ง มีการระบุชื่อผู้เขียนคือ สรเชต วรคามวิชัย และกรมศิลปากร เป็นการคัดลอกแบบไม่มีรายละเอียดเพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงจากเนื้อหาตามหนังสือเล่มหลักเลย

พระองค์ในบางช่วงเวลา (กรมศิลปากร, 2531: 84-89) อย่างไม่ได้รับการนำเสนอตามกรอบความรู้ใหม่จึงก่อให้เกิดความลึกลับไม่ลงตัว จนคนส่วนใหญ่ในชุมชนไม่สามารถทำความเข้าใจได้เนื่องจากตามไม่ทันการเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้ของผู้เชี่ยวชาญ

ยิ่งกว่านั้น ตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา กลุ่มโบราณสถานเขมรในอีสานที่ได้รับการบูรณะจากกรมศิลปากรพร้อมการนำเสนอองค์ความรู้เพิ่มเติมจากการศึกษาทางวิชาการคือสิ่งปลูกสร้างขนาดเล็กที่มีจำนวนมากในอีสาน เรียกว่า อโรคยาศาลและธรรมศาลา ซึ่งได้รับการอธิบายว่าเป็นผลงานการสร้างของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ.1724-1758) ภายใต้กรอบความรู้เดิมว่าด้วยความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรเขมรโบราณที่มีอำนาจปกครองครอบคลุมดินแดนอีสาน (ทิพย์วรรณวงศ์อัสนีพิบูลย์, 2555: 16-17) เสริมด้วยชุดคำอธิบายเกี่ยวกับ "ราชมรรคา" หรือถนนโบราณ ตามเส้นทางสายสำคัญในการขยายอาณาจักรเมืองพระนคร ซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงโปรดให้สร้างธรรมศาลาและอโรคยาศาลาไว้เป็นระยะ โดยมีงานวิจัยตั้งแต่พ.ศ.2548 "โครงการค้นหาและพัฒนาสารสนเทศของราชมรรคาสถัมภ์พระเจ้าชัยวรมันที่ 7" ของ ปานใจ ชารัททรวงศ์ และสุรัตน์ เลิศล้ำ และคณะ ที่ใช้เทคโนโลยีทางภูมิศาสตร์ช่วยในการลากเส้นเชื่อมโยงถนนเหล่านั้นจนกลายเป็นเครือข่ายถนนหลวงที่เชื่อมโยงเมืองสำคัญใต้ปกครองถึงเมืองหลวงพร้อมจินตนาภาพของการเป็นอาณาจักรที่ปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่เมืองหลวง (เมืองพระนคร) และมีเทคโนโลยีก้าวหน้าถึงขนาดตัดถนนเป็นเส้นทางเกือบตรงราวกับถนนในยุคสมัยใหม่ (ทรงพร ตั้งพิบูลย์เวช, 2552)

การตอกย้ำกรอบความรู้เดิมว่าด้วยเมืองในอีสานเป็นดินแดนใต้ปกครองของเมืองพระนคร จึงเด่นชัดมากพอที่จะทำให้เกิดความสับสนในกรอบความรู้ที่แตกต่างเกี่ยวกับเรื่องราวบนเรณูทราทิตย์ สะท้อนให้เห็นในหนังสือ *วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดบุรีรัมย์* ซึ่งคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 เป็นชุดของ

หนังสือเล่มใหญ่ที่จัดพิมพ์อย่างสวยงามและแจกจ่ายแก่หน่วยราชการ สถานศึกษา ให้เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญของแต่ละจังหวัด ในหนังสือดังกล่าวได้หยิบยกชื่อนเรนทราทิตย์ขึ้นมาเสนอเป็นบุคคลสำคัญของจังหวัดบุรีรัมย์ในฐานะนักพรต ผู้สร้างปราสาทพนมรุ้ง โดยระบุประวัติไว้แบบคลุมเครือว่าเป็นโอรสของพระนาง ภูปตินทรลักษมี (ซึ่งไม่ระบุว่า เป็นใคร) อันแสดงให้เห็นถึงความพยายามเชื่อมโยงของคนท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์ภายใต้การยึดถือองค์ความรู้ดังกล่าวและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่เป็นไปอย่างสับสนด้วยการระบุว่า “ท่านได้ครอบครองราชสมบัติใน กัมพูชา” (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542: 234)

หากวิเคราะห์ด้วยคุณลักษณะของวาทกรรมแล้วจะพบว่า การก่อรูปของวาทกรรมให้เป็นชุดความรู้/ความจริงที่ผู้คนยอมรับเชื่อถือตามย่อมนประกอบไปด้วยสาระหลกหลายที่รายล้อมกรอบความรู้บางอย่าง มีได้ทั้งรายละเอียดเนื้อหาที่สนับสนุนคล้อยตาม และขัดแย้งกันเอง แต่สนับสนุนกรอบความรู้บางอย่างนั้นร่วมกัน ซึ่งในกรณี “นเรนทราทิตย์” ขาดสาระที่หลกหลาย และการขยายความต่อของงานศึกษาในระดับท้องถิ่น หรือแม้แต่งานของกรมศิลปากรเอง ผู้วิจัยในฐานะผู้ไม่เชี่ยวชาญ ค้นไม่พบงานชิ้นอื่นที่กรมศิลปากรหยิบยกชื่อ “นเรนทราทิตย์” มานำเสนอ รวมถึง ไม่มีงานนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับ “ราชวงศ์มหิธรปุระ” โดยตรงที่จะเปิดเวทีแห่งการถกเถียงแลกเปลี่ยน ซึ่งจะกระตุ้นการรับรู้ของผู้สนใจทั่วไป ยิ่งกว่านั้น แม้แต่เอกสารประกอบการบรรยายเรื่องพัฒนาการทางวัฒนธรรมในภาคอีสานจากหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ (เน้นพื้นที่ในเขตจังหวัดชัยภูมินครราชสีมา บุรีรัมย์และสุรินทร์) จัดทำโดยสำนักบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งเจ้าหน้าที่อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งท่านหนึ่งมอบให้ผู้วิจัยเป็นตัวอย่างเอกสารประกอบการอบรมผู้นำชุมชนละแวกเชิงเขาพนมรุ้ง ที่สำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งจัดขึ้นเป็นประจำ (เอกสารไม่ระบุปีพิมพ์ แต่มีบทความที่ระบุถึงจำนวนรายได้จากการท่องเที่ยว ปี 2551 จึงคาดว่าคงจัดพิมพ์ในราวปี 2552) ยังมีบทความเรื่อง “ประวัติศาสตร์และโบราณคดีอารยธรรมในประเทศไทย” ระบุรายพระนามกษัตริย์ท้องถิ่นที่ปรากฏในจารึกเขมรโบราณที่พบในประเทศไทย “ได้แก่ พระเจ้าศิวิทัตต์ พระเจ้านฤเปนทรปติวรมัน พระเจ้าชัยสิงหวิกรม พระเจ้า

ปวรเสนาะ พระเจ้าธรรมเสนาะ พระเจ้าศรีเสารยวรมัน พระเจ้าภคทัตต์ พระเจ้าสุนทรปรากฏม พระเจ้าสุนทรวรมัน พระเจ้านรปดิสิงหวรมัน และพระเจ้ามังคลวรมัน เป็นต้น” (มยุรี วีระประเสริฐ และสฤณีพงศ์ ชุนทรง, มปป. : 13) โดยไม่มีชื่อ “นเรนทราทิตย์” หรือ “หิรัญยวรมัน”

ขณะที่บทความเดียวกันมีหัวข้อย่อว่าด้วย ชื่อบ้านนามเมืองโบราณในอารยธรรมขอมที่พบในประเทศไทย ซึ่งระบุถึง “...**มหิธรปุระ** เมืองแห่งบรรพบุรุษของกษัตริย์ผู้ทรงอำนาจภาพของกัมพูชา 2 พระองค์คือพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 และพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สันนิษฐานว่าอาจจะตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล โดยมีเมืองพิมายเป็นศูนย์กลาง **พนมรุ้ง** ซึ่งเป็นชื่อเรียกภูเขาและตัวปราสาทที่ตั้งอยู่บนภูเขาลูกเดียวกันนี้ในปัจจุบัน คือชื่อเก่าดั้งเดิมที่มีปรากฏหลักฐานอยู่ในจารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง นอกจากนี้ยังพบว่าพนมรุ้งเป็นชื่อของบ้านเมืองสำคัญในสมัยนั้นด้วย” (มยุรี วีระประเสริฐ และสฤณีพงศ์ ชุนทรง, มปป. : 16-17 –เน้นตัวหนาตามต้นฉบับ) และบทความลำดับถัดมาในเล่มเดียวกันเรื่องร่องรอยหลักฐานของบ้านเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระบุถึงหลักฐานจากจารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งน่าจะหมายถึงหลักฐานเดียวกับที่ระบุไว้ในหนังสือปราสาทพนมรุ้ง เอกสารเล่มหลักของกรมศิลปากร ว่า “หลักฐานจากจารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้งทำให้ทราบว่ ในเวลานั้น**มีบุคคลสำคัญในราชวงศ์มหิธรปุระที่เป็นพระญาติของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 คือ นเรนทราทิตย์** เสด็จมาจากเมืองพระนครและมาบวชเป็นนักพรตอยู่ที่ปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งเป็นที่สถิตของเทพดารักษาบ้านเมือง ผู้มีพระนามว่า กมรเตงชคต วนัมรุง และในบริเวณใกล้เคียงระหว่างที่ตั้งปราสาทเมืองต่ำและปราสาทพนมรุ้ง คงเป็นบ้านเมืองใหญ่จึงมีการสร้างโรงพยาบาลในบริเวณดังกล่าวถึง 2 แห่ง...” (มยุรี วีระประเสริฐ และสฤณีพงศ์ ชุนทรง, มปป. : 25 –เน้นตัวหนาตามต้นฉบับ) หรือเป็นการนำเสนอที่ทำให้ผู้ไม่เชี่ยวชาญอย่างผู้วิจัยเข้าใจว่า องค์ความรู้ปัจจุบันของกรมศิลปากรเปลี่ยนจากการระบุว่า นเรนทราทิตย์คือผู้ปกครองเมืองในท้องถิ่นและผู้สร้างปราสาทพนมรุ้งเป็น นเรนทราทิตย์คือเชื้อพระวงศ์จากเมืองพระนคร ที่มาบวชและพำนักอยู่ที่ปราสาทพนมรุ้งเท่านั้น(ไม่ใช่ผู้สร้างปราสาทพนมรุ้ง) หรืออีกนัยหนึ่งคือ ไม่มีผู้นำ

ท้องถิ่นที่ปกครองดินแดนแถบพนมรุ้งอย่างที่เคยเข้าใจมาก่อนเมื่ออ่านหนังสือเล่มหลักของกรมศิลปากรที่ตีพิมพ์ตั้งแต่พ.ศ.2531 แม้ว่าหนังสือดังกล่าวยังคงได้รับการตีพิมพ์ใหม่อีกหลายครั้งโดยไม่ได้เปลี่ยนเนื้อหาส่วนนี้และยังคงเป็นเล่มเดียวเกี่ยวกับปราสาทพนมรุ้งที่ถูกนำเสนอโดยกรมศิลปากรก็ตาม

ท่ามกลางความสับสนดังกล่าว ขณะที่ไม่สามารถตั้งคำถามหรือถกเถียงกับผู้เชี่ยวชาญได้อย่างเท่าเทียมกัน คนในชุมชนท้องถิ่นจึงไม่มีความเข้าใจอย่างชัดเจนว่าเรนทราทิตย์เป็นใคร และเลือกที่จะแสดงออกว่าตนเองไม่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติของพนมรุ้งและไม่ใส่ใจพูดถึงชื่อเรนทราทิตย์ หรือเป็นการปล่อยให้องค์ความรู้ว่าด้วยผู้สร้างปราสาทพนมรุ้งหายไปจากการรับรู้ของคนในชุมชนท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุป การไม่ยอมรับของคนในชุมชนท้องถิ่นต่อสาระทางประวัติศาสตร์ว่าด้วย นเรนทราทิตย์ ผู้สร้างปราสาทพนมรุ้ง แสดงให้เห็นว่ารอบความรู้ว่าด้วยเมืองในอีสานเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรเมืองพระนครตามวาทกรรมประชานิยมซึ่งได้รับอิทธิพลจากองค์ความรู้ประวัติศาสตร์กัมพูชามีพลังกำกับกับการรับรู้ของคนท้องถิ่นเหนือกว่าวาทกรรมโบราณสถานเขมรในไทยที่เป็นองค์ความรู้ของผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้สถาปนากรอบความรู้ที่แตกต่าง แต่ไม่สามารถสร้างการยอมรับอย่างจริงจังจากคนท้องถิ่นได้จนเกิดแสดงท่าทีเพิกเฉยต่อข้อมูลตามประวัติศาสตร์ทางการและแสดงออกว่าไม่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทางการของปราสาทพนมรุ้ง แม้จะได้รับรู้สาระนั้นอย่างต่อเนื่องหลายสิบปีแล้วก็ตาม

เอกสารอ้างอิง

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Foucault, Michel. (1991). **Discipline and Punish: The Birth of the Prison**. London: Penguin Group.
- Peleggi, Maurizio. (2002). **The Politics of Ruins and the Business of Nostalgia**. Bangkok: White Lotus.

- Seidenfaden, Erik. (1932). A Siamese Account of the Construction of the Temple on Khao Phnom Rung. **The Journal of the Siam Society**. 25 (1), 83-108.
- Smith, Laurajane. (2007). The Discourse of the Past. In Sven Grabow, Daniel Hull and Emma Waterton (Eds.) **Which Past, Whose Future? Treatments of the Past at the Start of the 21st Century**. (pp. 5-14). Archaeopress: Oxford.

เอกสารภาษาไทย

- กรมรงค์ เทธิยนระวี. (2545). อำนาจขององค์ความรู้ในงานนาทกรรมทางประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีเขมรในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กรมศิลปากร. (2531). **ปราสาทพนมรุ้ง**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี กรม. คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. (2542). **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดบุรีรัมย์**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการ.
- จังหวัดบุรีรัมย์. (2529). **บุรีรัมย์ 29**. บุรีรัมย์: จังหวัด.
- จังหวัดบุรีรัมย์. (2530). **บุรีรัมย์ 30 รายงานประจำปีงบประมาณ 2530**. บุรีรัมย์: จังหวัด.
- จังหวัดบุรีรัมย์. (2531). **บุรีรัมย์ 31 รายงานประจำปีงบประมาณ 2531**. บุรีรัมย์: จังหวัด.
- จังหวัดบุรีรัมย์. (2536). **บุรีรัมย์ 36**. บุรีรัมย์: จังหวัด.
- เซเดส, ยอร์ช. (2542). อินโดจีนศึกษา. (เพ็ญศิริ เจริญพจน์, ผู้แปล) ใน **ยอร์ชเซเดส กับตะวันออกศึกษา รวมบทความแปล**. (หน้า 25-78). กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

- ทรงพร ตั้งพิบูลย์เวช. (2552). **บทบรรยายสาธารณะ : ราชมรรคาเส้นทางหรือถนน**. ค้นเมื่อ 21 กรกฎาคม 2557, จาก <http://www.lek-prapai.org/watch.php?id=87>.
- ทิพย์วรรณ วงศ์อัสสไพบูลย์. (2555). **การศึกษาร่องรอยของบ้านเมืองโบราณบริเวณใกล้เคียงศาสนสถานประจำโรงพยาบาลสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในเขตจังหวัดนครราชสีมา สุรินทร์และบุรีรัมย์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. (2521). **จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธิบัติ บัวคำศรี. (2554). **การเรียกร่องดินแดนจากอินโดจีนฝรั่งเศส**. ค้นเมื่อ 13 กุมภาพันธ์ 2555, จาก <http://www.kpi.ac.th/wiki/index.php/>.
- นครกาญจน์ สุขสม. (2546). **สาระทางประวัติศาสตร์ในงานประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งวารสารเมืองโบราณ, 29(2), 112-119.**
- เบญจวรรณ นาราสัจจ์. (2555). **ภาพตัวแทนของปราสาทพนมรุ้งในมุมมองท้องถิ่นวารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 8(2), 1-25.**
- ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์. (2525). **ปราสาทหินพนมรุ้ง**. เอกสารประกอบนิทรรศการพิเศษ เนื่องในเทศกาลเข้าพรรษา ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ. (2525). **อีสานเล่ม 2**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ภราเดช พัยวุฒิเชียร. (2549). **การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของไทยทั้งอดีตปัจจุบันและอนาคต**. ค้นเมื่อ 16 พฤษภาคม 2556, จาก http://www.etatjournal.com/upload/130/25492_1.pdf.
- ภูมิจิต เรืองเดช. (2543). **ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง ประวัติและที่มา ขบวนเสด็จของพระนางอุปตินทรลักษมีเทวีแห่งราชวงศ์มหิธรปุระ**. บุรีรัมย์ : เรวัตการพิมพ์.

มยุรี วีระประเสริฐ และสฤณีพงศ์ ชุนทรง. (ม.ป.ป.) ประวัติศาสตร์และโบราณคดีอารยธรรมในประเทศไทย ใน สำนักบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยศิลปากร. เอกสารประกอบการบรรยายเรื่องพัฒนาการทางวัฒนธรรมในภาคอีสานจากหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ (เน้นพื้นที่ในเขตจังหวัดชัยภูมิ นครราชสีมา บุรีรัมย์และสุรินทร์). (หน้า 11-18).
กรุงเทพฯ : โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนแม่บทการท่องเที่ยวเส้นทางอารยธรรมขอม.

วิจิตรวาทการ, หลวง. (2516). **สารคดีและสิ่งนำรู้จากปาฐกถาและคำบรรยายของ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ**. กรุงเทพฯ: เสริมวิทย์บรรณาการ.

วุฒิพงศ์ คงเสนา. (2540). ประวัติศาสตร์ลือเลื่องเมืองประโคนชัย. ใน **100 ปี ประโคนชัย**. (หน้า 9-15) บุรีรัมย์ : อำเภอประโคนชัย.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2551). บทบรรณาธิการ: ระเบิดเวลาเรื่องเขาพระวิหาร. **วารสารเมืองโบราณ**, 34(1), 5.

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2557). ลพบุรี: “ศิลปะขอม” ที่ถูกปลอมให้คนไทย. ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ(บรรณาธิการ). **ขอมอยู่ไหน? ไทยอยู่นั้น ขอมกับไทยไม่พราวจากกัน**. (หน้า 108-127) กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

สมบูรณ์ บุญยเวทย์. (2541). บันทึกประสบการณ์ครั้งบูรณะปราสาทหินพิมายและปราสาทหินพนมรุ้ง. **ศิลปากร** 41 (5), 64-91.

สมรรถการอักษรกิจ, ชุน. (2529). “จังหวัดบุรีรัมย์” ใน **อนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพขุนสมรรถการอักษรกิจ เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2529**. (หน้า 33-54). บุรีรัมย์ : มปป.

สรเชต วรคามวิชัย. (2528). **ปราสาทหินพนมรุ้ง**. บุรีรัมย์: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดบุรีรัมย์ วิทยาลัยครูบุรีรัมย์ ชมรมส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดบุรีรัมย์.

สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย กระทรวงมหาดไทย. (2526). **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดบุรีรัมย์**. บุรีรัมย์: สำนักงาน.

สุภัทรรติศ ดิศกุล, มจ. (2516). ประติมากรรมเทพผู้รักษาทิศซึ่งเพ็งคั่นพบที่ปราสาทพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์. *แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี*, 7(1), 83-94.

สัมภาษณ์

บันทึกสนามการเข้าร่วมงานงานขึ้นเขาพนมรุ้ง ต.ตาเป็ก อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.บุรีรัมย์. วันที่ 6-7 เมษายน 2555

บันทึกสนามการเข้าร่วมงานงานขึ้นเขาพนมรุ้ง ต.ตาเป็ก อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.บุรีรัมย์. วันที่ 4 เมษายน 2556

ประมูล แก้วลอย. (19 เมษายน 2555). **สัมภาษณ์**. ชายอายุ 41 ปี บ้านหนองบัวราย ม.7 ต.จรเข้มาก อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์. ผู้อาศัยในชุมชนนับตั้งแต่เกิด.

ผล ทิชาชาติ. (5 พ.ค.54). **สัมภาษณ์**. ชายอายุ 80 ปี บ้านหว่าน ม.4 ต.ตาเป็ก อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.บุรีรัมย์. อดีตครูในโรงเรียนอัมมารามและอดีตหัวหน้าสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอประโคนชัย อำเภอเมือง และอำเภอบ้านกรวด.

ม้วย จรุงกัน. (3 พฤศจิกายน 2555). **สัมภาษณ์**. ชายอายุ 57 ปี บ้านดอนหนองแหนม.2 ต.ตาเป็ก อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.บุรีรัมย์. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านดอนหนองแหนม.2.

สามารถ ทรัพย์เย็น. (23 มีนาคม.2554). **สัมภาษณ์**. ชายอายุ 72 ปี เขตธนบุรี กรุงเทพฯ. อดีตหัวหน้าอุทยานฯพนมรุ้ง ระหว่างปี พ.ศ.2530-2533 และ 2535-2536.